

BOGUSŁAW WRÓBLEWSKI
Szakrum és profánum

A papköltő sosem számított kivételes jelenségnek a lengyel kultúrában. Elég megemlítenünk Andrzej Krzyczki primást a XVI. század elejéről, Ignacy Krasicki warmi püspököt a XVIII. század végéről, a nemrég elhunyt Jan Twardowskit vagy Karol Wojtylát, aki egyik legjobb költői alkotását, a *Római triptichont* már II. János Pál pápáként publikálta (még hozzá pontifikátusa nem túl korai időszakában).*

Meggyőződésem, hogy napjainkban a papi hivatást is gyakorló legkiválóbb lengyel költő (és hivatásától függetlenül is az egyik legjobb lengyel poéta) Waław Oszejca. A lengyelországi kritikák (pl. Jacek Łukasiewiczé, Józef Ferté, Sergiusz Stern-Wachowiaké) mind azt mutatják, hogy meggyőződéssel nem állok egyedül.

Oszejca Kelet-Lengyelországban, a Roztocze alján született 1947-ben. A nyolcvanas évek közepéig Lublinban élt mint nagy tekintélyű lelkipásztor és író, aki a hadiállapot internáltjai javára segélyakciókat szervezett. 1974-ben debütált a sajtóban, első verseskötete pedig 1979-ben jelent meg *Zamysł* (Szándék) címmel. Közel húsz vers- és esszékötetet publikált, többek között a következőket: *Z głębi cienia* (1981, Az árnyék mélyességéből), *Listy ze strajku* (Levelek a sztrájkok idejéből; cenzúrázatlan kiadásban jelent meg 1983-ban, a hadiállapot idején Jakub Nadbystrzycki álnéven), *Ty za blisko, my za daleko* (1985, Te túl közel vagy, mi túl messze), *Powrót Uriasza* (1992, Uriás visszatérése), *Zebrane po drodze* (1998, Útközben összegyűjtve), *Reszta większa od calości* (2003, A maradék nagyobb az egésznél; ez utóbbi kötet gazdag válogatás a korábbi verstermésből jelen írás szerzőjének szerkesztésében), *Żeby nie spłoszyć* (2004, Nehogy elriasszuk). Tanít a Varsói Egyetem újságíró szakán. 1996-tól 2006-ig a több mint másfél évszázad óta a jezsuiták által megjelentetett, tekintélyes társadalmi-kulturális folyóirat, a *Przegląd Powszechny* főszerkesztője volt. Széles körben ismert mint a közszolgálati televízió és rádió munkatársa, komoly érdemeket szerzett a nyitottsággal és a toleranciával összekapcsolódó keresztény értékek népszerűsítésében. Művei többek között német, olasz és orosz nyelven is megjelentek.

Az árnyék mélyességéből kötet címe jól jellemzi Oszejca költészetének első korszakát. Annak a költői alanynak a keresztény alázatát fejezi ki, aki az árnyék

mélyéről – a tudatlanságból, gonoszszágból, a hétköznapi lét szürkeségéből a transzcendens Fény felé törekszik („a mélyeségből kiáltok hozzád, óh, Uram” – olvassuk az ismert Dávid-zsoltárban). Az alázat azonban eléggé sajátos – hajlamos a vakmerőségre is, ahogyan az például a *Zwornik* (Gyámkő) című versben is megjelenik, melyben a költő a következőképpen határozza meg az ember és a világ viszonyát:

*igen
 én vagyok a fény határa
 bennem található kelet a nyugattal
 (...)
 így együtt vagyok szakrum és profánum
 megkeresztellek Isten nevével
 amely folyvást megfejtésemre vár
 én az ember aki számodra és számomra is
 képe és hasonlatossága leszek
 ezt örömtől
 szenvedve teszem mit sem tudva tudom*

A látszólag „emberközpontú” szöveg vége nagy-szerű költői megfogalmazását adja a hitnek, amely nem más, mint Isten, az örök titok felé való törekvésünk („az örömtől szenvedve teszem hogy mit sem tudva tudom”).

Az idézett vers a papköltők alkotásaival kapcsolatos tágabb kérdéskört is érint: lehet-e és hogyan lehet szétválasztani Isten Igéjének hirdetését és a szónak (igének) mint költői alkotóeszköznek a használatát? A lengyel kulturális hagyományban erőteljesen gyökeret vert a költő prófétai szerepvállalásának (romantikus eredetű) fogalma. Létezik ezenkívül a vallási hagyomány által fenntartott elképzelés a papi személynek a világban elfoglalt különleges helyzetét, tekintélyét, társadalmi és erkölcsi kötelezettségeit illetően. Az átlag lengyel olvasó, ha nem eléggé tájékozott, hajlamos mechanikusan azonosítani a kétféle küldetést vagy elhivatottságot, ami intellektuális és érzelmi visszaéléseknek nyithat teret (a nyolcvanas és kilencvenes években Lengyelországban tucatszám jelentek meg magukat költőnek tartó fiatal papok irodalmilag nem túl értékes versgyűjteményei).

Oszejca e tekintetben a Zbigniew Herbert által a *Pan Cogitó küldetése* című versben megfogalmazott parancshoz tartja magát („örizkedj azért a szükségtelen gögtől / tekint a tükörbe nézd meg bohóc-arcodat / és ismételd: én lettem elhivatva – hát nem voltak jobbak nálam?” Gömöri György ford.). A küldetés Oszejca számára nem egyszeri aktus, hanem különféle élethelyzetekben állandóan megújuló kihívás, ezért írja:

* Magyarul megjelent: Jan Pawel II: Római Triptichon – verses elmélkedés (ford.: Zsille Gábor, Új Ember Kiadó, 2003)

*az Akrokorinthosza
könyved szökelléssel léptek be
a lábnymokba
két szót hagytak
kövess engem*

valaki már szólott hozzám így

(Meghívás)

Az árnyék mélységéből címet azonban nem kell a versek lírai alanyának szó szerinti és végleges deklarációjaként értelmeznünk. Oszejca költészetében az ember nem Isten árnyékában él, ellenkezőleg: ami Istentől származik, az teszi lehetővé, hogy a fény rávetüljön, s így megvilágítva válik a költő érdeklődésének legfőbb tárgyává. Oszejca számos versében úgy jelennek meg az emberi gyengeségek, bűnök és tévedések, mint az emberlét reális összetevői, amelyek nélkül nem létezik az ember mint szép, szeretetre méltó egész (pl. a *Syn Marnotrawny – Rembrandt* [A Tékozló Fiú – Rembrandt], *Maria Magdalena – Antonio Canova* [Mária Magdolna – Antonio] – ahol nem véletlen az ecset és a véső mestereinek jelenléte). A *Mnie się nie lekaj* (Tőlem nem kell félned) című szép vers címzettje Júdás – a leggyarlóbb ember.

E perspektíva drámai csúcspontjával találkozunk az *Uriás visszatérése* című költeményben, amely Dávid lelkiismeret furdalásokkal teli monológia – vissza kell szereznie annak a katonának a szeretetét, akit elárult, megcsalt parancsnokként (és barátként), mert ez a feltétele annak, hogy megbékéljen Istennel és önmagával.

A *Levelek a sztrájkok idejéből* című kötetben (1983) az igaz ügy nevében tiltakozó munkásokat és egyetemistákat megszemélyesítő lírai alany a „barátom” szóval fordul politikai ellenfeléhez és potenciális gyilkosához. Formai szempontból ez a ciklus már Oszejca költészetének második évtizedét előlegezi. Ezt nagyobb lélegzetű költemények, ciklusok, terjedelmesebb formák fémjelzik, amelyek – nem csupán érzelmi hőfokkal, de tömörített intellektuális töltésükkel is – a nagy romantikus monológokhoz kapcsolhatók. A nyolcvanas évek különleges korszakot jelentenek Lengyelország, de a költő szempontjából is, aki 1985-ben meghozza pappá szentelése óta legmeghatározóbb döntését: az illetékes püspök fennhatósága alá tartozó plébánosi hivatást jezsuita szerzetesi hivatásra váltja fel. Elhagyja a lublini földet, amelyet azután is mindig szeretettel emleget, megjárja Kaliszt, Gdyniát, Poznańt, Toruńt, míg végül hosszabb időre Varsóba kerül.

Hasonlóan heves változások mennek végbe ekkoriban a szerző lelki biográfiájában is. Legteljesebb kife-

jezője ennek a *Biały walc* (1986, Fehér keringő), amely az istenhit krízisét, az értékrend összeomlását s annak fokozatos újraépítését mutatja be: a kétségbeesett lázadás helyett békülünk meg a világgal, tudomásul véve a mindenütt jelenvaló halált – minden halál új élethez szükséges energiákat mozgósít, e tekintetben a természet rendje megegyezik az eszkatalogikus renddel.

Az 1994-et követő bő évtized a rövid formákhoz, pillanatfelvételekhez történő visszatérés, sőt e tendencia elmélyítésének időszaka. Az egymást követő válogatásoknak már a címei is erről tanúskodnak: *Z dnia na dzień* (1994, Napról napra), *Zebrane po drodze* (1998, Útközben összegyűjtve), *Żeby nie spłoszyć* (2004, Nehogy elriasszuk). Ez utóbbiban arról van szó, hogy ne riasszuk el a pillanatot, amely ha közönséges is, ha mindennapi is, a maga módján szép vagy drámai, ne riasszuk el az érzelmet, amely megmenekülhet a versben.

Oszejca egész költészete arról győz meg bennünket, hogy a mai keresztény ember számára, de bármely érzékeny ember számára sem létezik a szakrumra és profánusra történő felosztás, hogy az ember földi drámájára való nyitottság szenteltetik meg.

Ilyen lelkiállapotban keresi a költő a mindennapok felszíne alatt rejtőző titkokat. A *Reszta większa od calości* (2003, A maradék nagyobb az egészénél) című verseskötet utószavában írja:

Nem tudok és nem akarok semmit sem tenni az ellen, hogy a csillagok és az édes körték helyett jobban érdekelnek a kozmikus fekete lyukak, ahogyan annak idején a mezsgyén növő körtefának az odúja is izgattott, amelyet szalmacsutakkal tömtek be az eső elől. Szörnyű volt arra gondolni, hogy bele lehetne esni, ám a félelem csak növelte kíváncsiságomat – mi lehet ott benn? Mert valaminek lennie kellett, méghozzá a mindennapi világon túli valaminek, hiszen az üresség, a semmi – nem létezik.

Nehéz ellenállni a kísértésnek, hogy Oszejca költészetét össze ne vessük egy másik kiváló papköltőével, a Lengyelországban igen népszerű, matuzsálemi korban nemrég elhunyt (szül. 1916-ban) Jan Twardowskiéval. Utóbbinál szép számmal találunk kifejezetten poentírozott alkotásokat, versei gyakran kezdődnek olyan kérdésfelvetéssel vagy feltételezéssel, amely „előkészíti” a záró poént. Oszejca jóval ritkábban alkalmazza ezeket a fogásokat. Twardowski költői technikájára valószínűleg hatással volt a retorikai hagyomány, Oszejcánál viszont határozottan lírai tradícióval van dolgunk. Jól látszik ez a két költő műveinek tematikai rétegén csakúgy, mint érzelmi skáláján. Twardowskinál nem találunk olyan megragadóan személyes hangú verseket, mint

Oszajcánál a korábban már említett *Zwornik* (Gyámkö) vagy a *Jutrznia* (Hajnal), illetve a *Wypadło w niedzielę* (Vasárnapra esett).

Ami viszont összeköti Jan Twardowskit és Waclaw Oszajcát (és talán minden papköltőt), az a szóhoz fűződő ambivalens viszony: egyfelől erőteljes hit a szóban, a szavak gyógyító erejében, másfelől mindkettejüknél felbukkan néha valami ezzel ellentétes állítás – a szó iránti bizalom hiánya, az a meggyőződés, hogy a szó tökéletlen: „de hiszen a szavak összessége miatt van, hogy csak a fele látható” – írja Twardowski a *Wyznanie* (Hitvallás) című versben; bűn az életem, pedig beletörődtem, hogy a kenyér és a szó legyen a jussom” – ez pedig Oszajca paradox hitvallása a *mówiq* (mondják) című versből. A két szerző költészetének egyik központi szervező ereje a bibliai és költői beszéd (szó) koncepciói és funkciói között lévő feszültség.

Az európai kultúrkörhöz tartozó olvasók szélesebb köre szempontjából fontos tény, hogy még az úgynevezett vallásos lírához sorolható Waclaw Oszajca-versek is inkább költészeti, mintsem vallási viszonyrendszerben olvasandók. Nem követelnek több bibliai ismeretet, csak annyit, amennyi minden mai ember kulturális tudáskincsének nélkülözhetetlen része. Ugyanakkor viszont arra kényszerítik az olvasót, hogy mozgósítsa minden irodalmi érzékenységét, legyen képes friss szemmel tekinteni a minket körülvevő világra, a szeretetre, halálra, gyermekkorra, öregkorra, a történelemre, a műalkotásra.

Szenyán Erzsébet fordítása
(a versrészleteket
Kovács István fordította)

WACLAW OSZAJCA
Vasárnapra esett

*anyám nem akarta
felforgatni a hétköznapiak rendjét
vasárnap szült meg engem
nem akarva egyetlen embernek
testem és lelkem mindörökre eladni
nőtleniséget fogadtam
nem akarva taplóként
egyetlen ághoz nőni
nem építettem házat*

*ma úgy vélem hogy bizonyára vétkeztem
mert valóban nincs ház
és benne asszony akinek
első és utolsó embere lehetnék
és nincs gyermek
akinél szebb és okosabb gyermek
egy se volna*

*vagyishogy rosszul cselekedtem
mert hiszen bűn csökkenteni a csodát
ha még oly gyenge fény sugarral is
mit lehessen tenni
mindig a tűző nap elől
húzódik árnyékba az ember
ott több az élet*